

BALOGH ÁGNES*

A gyermekkor mint büntethetőséget kizáró ok

A büntethetőség alsó életkori határának meghatározása örökzöld, vissza-visszatérő témája a büntetőjog-tudománynak. Sokáig úgy tűnt, hogy az 1961-ben meghatározott 14 év marad a végleges szabályozás, azonban a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) új rendelkezései ismét felpezsdítették a gyermekkor körüli tudományos vitát.

A büntető törvénykönyvekben a büntetőjogi felelősség alsó életkori határának meghatározása kétféle módon történhet. Az egyik megoldás, amikor a jogalkotó egy konkrét életkort meghatározásával törvényi vélelmet állít fel, mellyel kijelöli azt a kort, amelynek elérésével álláspontja szerint a büntetőjogi felelősségre vonáshoz szükséges értelmi, erkölcsi fejlettség bekövetkezik. A törvényi vélelem egy vonatkozásban megdönthetetlen, aki a törvényben megjelölt kor nem töltötte be, semmilyen körülmények között nem vonható büntetőjogi felelősségre. Ilyen esetben csak más pl. közigazgatási eljárásra kerülhet sor. A törvényi vélelem azonban a másik vonatkozásban megdönthető, a büntetőjogi felelősségre vonáshoz szükséges törvényben megjelölt életkort elért személyről is kiderülhet az eljárás során, hogy kóros elmeállapotú és ebben az esetben nem büntethető.

A másik megoldás szerint az életkori határ meghatározásán túlmenően a törvény az adott személy értelmi, erkölcsi fejlettségének a vizsgálatát (ítélőképesség, belátási képesség) kívánja meg a büntetőjogi felelősségre vonáshoz. Ez – a szabályozástól függően – vonatkozhat valamennyi bűncselekményre, vagy csak a törvényben megjelölt bizonyos bűncselekményekre. Hazai jogunkban mindkét megoldásra találunk példát.

1. A büntethetőség alsó korhatárára vonatkozó modern szabályozás

A korábbi szabályozástól eltérően az 1961. évi V. törvény a büntethetőség alsó határát tizenégy évre emelte fel, arra hivatkozással, hogy az oktatási rendszer első szakasza általában a 14. életévvel zárul, ekkorra szerzi meg a gyermek a társas együttéléshez szükséges alapvető ismereteket.

Ez a szabályozási koncepció nem változott az 1978. évi IV. törvény hatályba lépésével sem. A kódex továbbra is a tizenegyedik életév betöltéséhez kötötte a büntetőjogi felelősséget, tehát aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizenegyedik életévét még nem töltötte be, mint gyermekkorú nem büntethető.

* egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem

A gyermekkorú „szellemi- értelmi fejlettsége ellenére akkor sem vonható büntetőjogi felelősségre, ha műveltsége eléri a felnőttkorúét. A törvény kategorikus ítélete kizár minden bizonyítási lehetőséget a gyermek sérelmére, illetőleg terhére, büntetlensége feltétlen. A 14. életév megállapításának indoka, hogy a gyermekek ebben az életkorban fejezik be általános iskolai tanulmányaikat, s ezzel szerzik meg – testi és szellemi fejlődésükkel összhangban – azt az ismeretanyagot és gondolkodási képességet, amely alkalmassá teszi őket a tetteikért felelős cselekvésre.”¹

A gyermekkorúakkal szemben a gyámhatóság alkalmazhatott védő- és óvintézkedéseket. A miniszteri indokolás szerint a 14 éven aluli gyermekek jogellenes magatartásának megváltoztatására alkalmas eszközök tehát nem a büntetőjogban, hanem elsősorban a gyermek- és ifjúságvédelem rendszerében találhatók, így nem a felelősségre vonhatóság korhatárának leszállításával, hanem a gyermek- és ifjúságvédelem rendszerének továbbfejlesztésével kell a gyermekkorúak „bűnözése” ellen felvenni a harcot.

A büntethetőség alsó életkori határának meghatározása körüli jogtudományi vita a rendszerváltást követően – különösen a nemzetközi egyezményekre tekintettel – ismét előtérbe került, pro és kontra érvek hangzottak el a korhatár felemelése és leszállítása mellett. Ahogyan Gyurkó Szilvia fogalmaz: „a kérdés igazi hitvitává vált, amelyben a szembenálló felek meggyőződésük szerint használják fel ugyanazokat az adatsorokat, statisztikai táblákat érveik alátámasztására.”²

A törvényalkotó a 2012. évi C. törvény megalkotásánál a korhatár leszállítása mellett érvelők álláspontját tette magáévá, és a büntethetőség alsó életkori határát bizonyos – kétségtelenül nagy tárgyi súlyú – bűncselekmények esetén 12 évre szállította le azzal, hogy a 12 és 14 év közötti elkövetők felelősségre vonásának feltétele az újonnan a törvénybe írt, de a törvényhozó által nem definiált belátási képesség.

A törvényhez fűzött indokolás a módosítást egyrészt a gyermekek felgyorsult biológiai fejlődésével, másrészt pedig azzal indokolta, hogy a tizenkettő-tizennégy év közötti gyerekek körében is egyre nagyobb mértékben elterjedt az erőszakos érdekérvényesítés, ezért szükséges a kirívóan agresszív, élet ellen irányuló bűncselekményt megvalósító gyermekkorúak büntetőjogi felelősségre vonása. „Az ilyen bűncselekményt megvalósító gyermekkorú magatartásából ugyanis arra lehet következtetni, hogy megfelelő segítség hiányában nem lesz képes a későbbiekben a társadalomba való beilleszkedésre és a törvénytisztelő életmódra, ezért a speciális prevencióhoz mindenképpen szükséges a büntetőjog eszközeinek igénybevétele.”

A legalapvetőbb kérdést ehhez kapcsolódóan Hollán Miklós fogalmazta meg: „...a »megfelelő segítséget« miért a büntetőjogi intézkedések biztosítják, ahhoz miért nem elég a közigazgatási (gyermekvédelmi) eszközrendszer (fejlesztése),” különösen annak ismeretében, hogy a 14. életévét be nem töltött személyekkel szemben amúgy is csak intézkedés alkalmazható.”³

¹ BÉKÉS IMRE: *A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai*. In: LÁSZLÓ JENŐ (szerk.): *A Büntető Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, 1986. 81. p.

² GYURKÓ SZILVIA: *A büntethetőség alsó korhatára, valamint a gyermek- és fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazott jogkövetkezmények körüli dilemmák*. Kriminológiai Tanulmányok 45. Budapest, 2008. 74. p.

³ HOLLÁN MIKLÓS: *Az új Büntető törvénykönyv*. http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/A_magyar_jogrendszer_allapota_2016.pdf 371. p.

Aggályosnak tarja a hatályos szabályozást az alapvető jogok biztosa is, aki szerint „nehéz a büntethetőség alsó határának leszállítása mellett érvelni, amikor a gyermekkor felső határát a nemzetközi dokumentumok 18 évben határozták meg. S az, hogy valakit nemzetközi tapasztalatok alapján «gyermeknek» tekintenek, nem pusztán terminológiai kérdés.”⁴

Kőhalmi László álláspontja, hogy „a büntethetőségi korhatárnak a 14 életévről 12 életévre történő leszállítása tipikusan az a téves jogalkotói reflexió esete, amikor társadalmi problémákat büntetőjogi eszközökkel kívánnak megoldani. A büntetőjog ultima ratio, végső eszköz, s ezt nagyon komolyan kell venni, különben óhatatlanul beindul a büntetőjog inflálódása és az valóban beláthatatlan következményekhez vezethet. Sajnos egyre gyakoribb, hogy a büntetőjog hatáskörének kiterjesztésétől várjuk olyan problémák megoldását, amire nem a büntetőjog – hanem például a szociálpolitika, a neveléstudomány stb. – hivatott.”⁵

A Btk. 16. §-a büntethetőségi korhatárt alapvetően a 14. életévben jelöli meg, és csak öt erőszakos bűncselekmény esetén teszi lehetővé a 12. életévét betöltött elkövető felelősségre vonását, amennyiben rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátási képességgel. A szabályozás átgondoltnak és következetesnek egyáltalán nem mondható, „a bűncselekmények végső köre megint szinte öletszerű egyéni indítványok nyomán alakult ki: nehéz megindokolni, a kifosztásnak miért csak a minősített esete került ide, s miért mentesülhet az a 14 évét éppen még be nem töltött elkövető, ha az emberölést nem sui generis deliktumként, hanem például emberrablás, jármű hatalomba kerítése, esetleg terrorcselekmény kapcsán követi el.”⁶ Arra sincs elfogadható magyarázat, hogy más hasonló erőszakos bűncselekmények, így elsősorban a zsarolás miért nem szerepel benne.⁷

A kodifikáció a fiatalkorú fogalmának meghatározását is érintette. A Btk. 105. § (1) bekezdése szerint fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizenhétadikát nem. Ugyanakkor a jelenlegi szabályozás szerint (is) a Btk. XI. fejezete valamennyi fiatalkorú (12 és 18 év közötti) elkövetőre vonatkozik, holott a Btk. 16. §-a csak a törvényben megjelölt bűncselekmények elkövetése, illetve a belátási képességgel rendelkező 12-14 év közötti elkövető esetén teszi lehetővé a felelősségre vonást. A fiatalkorú fogalmának meghatározása „teljesen zavaros és értelmezhetetlen,”⁸ Nagy Ferenc szerint – azon túlmenően, hogy az ellentmondás sem törvényi szabályozás, sem a jogalkalmazás szintjén megnyugtatóan nem oldható meg – alkotmányos aggályokat is felvet.⁹

⁴ Az alapvető jogok biztosa az AJB-2324/2012. számú ügyben készült jelentése. <https://www.ajbh.hu/documents/.../13951ffc-7768-4b37-b08a-00c26ee11015>

⁵ KŐHALMI LÁSZLÓ: *A büntethetőségi korhatár kérdése*. Jogelméleti Szemle 2013/1. 12. p.

⁶ TÓTH MIHÁLY: *Vélemények és várakozások*. In: Hack Péter (szerk.): Új Büntető Törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban. Budapest, 2013. 44. p.

⁷ HOLLÁN 2016, 371. p.

⁸ TÓTH 2013, 45. p.

⁹ NAGY FERENC: *Alkotmányosan megkérdőjelezhető szabályokról az új Btk. kapcsán*. In: Hack Péter- Koósne Mohácsi Barbara (szerk.): *Emberök őrzője*. Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére. Budapest, 2014. 130. p.

II. A gyermekkor mint büntethetőségi akadály helye a dogmatikai rendszerben

A gyermekkor a Csemegi-kódex hatályba lépésétől kezdve mind a törvényhozásban, mind a jogirodalomban büntethetőségi akadályként értékelték, eltérés az egyes szerzők között csak abban volt, hogy az általuk felállított dogmatikai rendszerben mit tekintettek a büntetőjogi felelősség kizárása alapjának.

A *Csemegi-kódex* a gyermekkor beszámítást kizáró oknak tekintette, mert „a testi és lelki fejletlenség folytán a gyermeknek sem értelmisége, sem akarata nem tekinthető oly megállapodottnak és önállóknak, hogy cselekményeiért akár erkölcsi, akár jogi (társadalmi) felelősség terhelhetné.”¹⁰

A beszámítás nem sajátos büntetőjogi fogalom, „mert beszámítani – egész általánosságban – annyit tesz, mint valamit valakinek a számlájára írni.”¹¹ A beszámítás tehát a felelősség elvének tényleges alkalmazása az egyes esetekben a bíró által. A beszámítás feltételei a tettes által elkövetett büntetendő cselekmény (tett beszámítása), valamint a beszámítási képesség, negatív feltételként pedig a beszámítást kizáró ok hiánya.

A beszámítási képesség fogalmára vonatkozóan a jogirodalomban számos meghatározás született, ennek részletes ismertetésétől eltekintünk. A korabeli minták alapján a Csemegi-kódex sem definiálja, elemei azonban a törvényben szabályozott beszámítást kizáró vagy enyhítő okok alapján megállapíthatók. Ezek a következők: az öntudat, az akarat szabad elhatározási képessége (Btk. 76. §), és a cselekmény bűnösségének felismerésére szükséges belátás, az ún. discernement (Btk. 83-85. §, illetve 88. §). Ez alapján a beszámítási képesség alatt a tizenkettedik évet meghaladott egyén azon képességét kell érteni, melynél fogva öntudattal, akarat szabadsággal és cselekményei bűnösségének felismerésére szükséges belátással bír.¹²

Finkey szerint a beszámítási képesség alkotó részei:

a) a megkülönböztetési (belátási) képesség (*libertas iudicii*), vagyis az alany olyan mértékű testi és szellemi fejlettsége, hogy cselekvését és annak következményeit fel fogni, belátni és megérteni képes legyen; b) elhatározási képesség (*libertas consilii*), mely azt jelenti, hogy a cselekvő képes legyen magát a cselekvésre önként elhatározni, azaz választani a között, hogy a cselekményt elkövesse-e vagy sem; c) az erkölcsi érzék, mely a cselekvés helyességének vagy helytelenségének megkülönböztetésére való képességet jelent. A Btk. ezt „a cselekmény bűnösségének felismerésére való képesség” szavakkal fejezi ki.¹³

A Csemegi-kódex tehát a belátási képességet a beszámítási képesség egyik alkotó elemének tekintette.

A századforduló reformmozgalmai a büntetőjogi dogmatikára is hatással voltak, és ez az egyes fogalmak újragondolását eredményezte. A Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület érdeme, hogy rámutatott arra, hogy a „beszámítási képesség nem a tudatban, hanem az akaratban gyökerezik,” és a beszámítás megállapításánál az akarat tartalmából és annak működési képességéből kell kiindulni. A kongresszusokon egyre nagyobb hangsúlyt ka-

¹⁰ FINKEY FERENC: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1905. 188. p.

¹¹ ANGYAL PÁL: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1909. 376. p.

¹² ANGYAL PÁL: *Büntetőjogi előadásai. I. kötet*. Pécs, 1904-1906. 280. p.

¹³ FINKEY 1905, 170. p.

pott, hogy a beszámítási képességet ne csak a belátási képességtől tegyék függővé, ami „csak értelmi kellék,” s amely már a hét éves gyermeknél is adott lehet, hanem ezen kívül az akarat-elhatározási képességtől és az erkölcsi felelősségérzet fennállásától.¹⁴

Az 1908. évi XXXVI. tc. (az I. Büntetőnovella) rendelkezéseiben tehát már nem a belátási képesség szerepel a büntetőjogi felelősség feltételeként, hanem a megfelelő értelmi és erkölcsi fejlettség. Ennek megfelelően változtak a beszámítási képesség fogalmának alkotó elemei is, melyek Finkey¹⁵ szerint a testi, az értelmi és az erkölcsi fejlettség. Ez utóbbi a korábbi fogalomhoz képest kiegészül a „társadalmi a szokások és kötelességek felfogására való képességgel”, az értelmi képesség pedig magában foglalja a már ismertetett megkülönböztetési (belátási) és elhatározási (akarati) képességet.

Az 1950. évi II. törvény nem tett különbséget a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai között, azokat a törvény II. fejezetében, „a büntethetőség” címszó alatt szabályozta, arra hivatkozással, hogy a gyakorlatban csupán az a lényeges, hogy az említett körülmények bármelyikének fennállása esetén a bűncselekmény elkövetőjét nem lehet megbüntetni. Az, „hogy a büntethetőséget kizáró körülmény mögött az adott esetben milyen pszichikai vagy jogi jelentőségű tény húzódik meg, amely a büntetés alkalmazását mellőzendővé teszi: ennek eldöntése nem a büntetőtörvénykönyv feladata.”¹⁶ A jogirodalom azonban továbbra is szükségesnek látta ezek rendszerbe foglalását. A gyermekkor beszámítási képességet kizáró oknak tekintették, melyet az alannyá válás feltételeként értékelték.

Az 1961. évi Btk. a büntethetőség akadályai cím alatt büntethetőséget kizáró és büntethetőséget megszüntető okokat különböztet meg. A miniszteri indoklás szerint a gyermekkor beszámítási képességet kizáró ok. A beszámítási képesség „nem más, mint a magatartás irányítására és értékelésére való általános képesség, amely az értelmi és erkölcsi fejlettségben jut kifejezésre.” Ennek az álláspontnak a lényege, hogy a törvényben az alannyá váláshoz megkívánt életkor törvényes vélelem, azt kell tehát vélelmezni, hogy aki még nem töltötte be a 14. életévét, az nem rendelkezik a büntetőjogban megkívánt beszámítási képességgel.

Békés Imre szerint önmagában valamely életkor betöltése nem eredményez speciális képességeket. Álláspontja szerint a beszámítási képesség az ember háromirányú képességének a komplexuma:¹⁷ felismerési képességet, akarati képességet, valamint értékelő képességet foglal magába. „Aligha mondható, hogy a fejlettebb értelmű, tíz évet meghaladott gyermek e képességeknek feltétlenül a hiányában van, míg a tizennegyedik születésnapját ünneplő egyik napról a másikra feltétlenül szert tesz rájuk. A gyermekkor csak a korai gyermekévekben kapcsolódik össze szükségszerűen a beszámítási képesség hiányával, a továbbiakban a felismerési, akarati és értékelő képesség kifejlődése teljesen egyéni, s a gyermek adottságainak és környezetének függvénye.” Nézete szerint a

¹⁴ LENGYEL AURÉL. In: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon V. kötet*. Budapest, 1904. 13. p.

¹⁵ FINKEY FERENC: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, 1909. 153. p.

¹⁶ *A Büntetőtörvénykönyv Általános része. Az 1950. évi II. törvény, az 1950:39 sz. törvényerejű rendelet, a törvényjavaslat miniszteri indokolása*. A magyarázatokat írta: KÁDÁR MIKLÓS. Budapest, 1951. 39. p.

¹⁷ 1. képesség a tevés vagy mulasztás lehetséges következményének előrelátására (ún. felismerési képesség); 2. a felismerésnek megfelelő akarat kialakítására s az akarat szerinti magatartás tanúsítására (ún. akarati képesség); 3. képesség a cselekmény társadalmi jelentőségének – társadalomra veszélyes, erkölcstelen – jellegének a felismerése (ún. értékelő képesség)

gyermekkor nem a beszámítási képességet, hanem csak a „beszámítást” zárja ki, (amely tágabb fogalom, mint a beszámítási képesség), melyen a büntetőjogban azt értjük, hogy valakit valaminek a megtételéért vagy elmulasztásáért felelősségre vonunk. „A gyermek azért nem tartozik büntetőjogi felelősséggel tetteiért, azért nem beszámítható, mert a Btk. 20. §-a kifejezetten így rendelkezik. (...) Ha gyermekkorú személy valósítja meg valamely büntett törvényi tényállását – az alany hiányára tekintettel – bűncselekmény nem jön létre.”¹⁸

Földvári József rendszerében a gyermekkor tényállásszerűsége kizáró ok, mely az alannyá válás feltételét jelentő beszámítási képesség hiányán keresztül zárja ki a büntethetőséget. A beszámítási képesség összetevői közül az előrelátási, de különösen az értékelő képesség egyik feltétele az agyvelő megfelelő szintű kifejlődése, amely a gyermekkor esetén hiányzik. Nézete szerint „beszámítási képesség nélkül nincs alany, alany nélkül nincs törvényi tényállásszerűség, tényállásszerűség nélkül nincs bűncselekmény,” a gyermekkor tehát ilyen áttételeken keresztül zárja ki a büntethetőséget. Ugyanakkor utal arra, hogy „elméleti szempontból kétségtelenül az lenne a legtisztább szabályozási mód, ha a törvényhozó minden egyes esetben az említett értelmi jellegű képességek meglététől vagy hiányától tenné függővé az elkövető büntethetőségét. Nem az elkövető kora határozná tehát meg az alannyá válás lehetőségét, hanem az, hogy adott személynél a vázolt képességek már kialakultak.”¹⁹

Az 1978. évi IV. törvény a büntethetőségi akadályokat a korábbi szabályozásnak megfelelően két csoportra osztotta. A büntethetőséget kizáró okok között szereplő gyermekkor esetében a miniszteri indoklás már nem utal a beszámítási képességre, kizáró okként az alany hiányát jelöli meg.

A jogirodalomban az életkort számos szerző a beszámítási képesség keretében tárgyalja, ugyanakkor ettől eltérő nézetek is ismertek. Nagy Ferenc a megfelelő életkort és a beszámítási képességet – a bűnösség két alakzata valamint az elvárhatóság mellett – a bűnösség elemének tekinti. Nézete szerint ugyanis a beszámítási képességhez szükséges felismerési és értékelési képesség a felnővekvő gyermeknél is kialakulhat. Azzal, hogy a törvényalkotó a büntetőjogi felelősséghez szükséges alsó korhatárt – bármely cselekményre azonosan – az elkövetéskori 14. életévvel határozza meg, valójában nem beszámítási képesség meglétét vagy hiányát vélelmezi, hanem közvetlenül a tekintetben foglal állást, hogy általában melyik az az életkor, amelytől kezdve a felelősség céljait a büntetőjogi elbírálás már megfelelően szolgálhatja, illetve ameddig célszerűbb szükség esetén államigazgatási úton megfelelő intézkedést alkalmazni.²⁰

Sántha Ferenc a gyermekkor mint büntethetőséget kizáró okot az alannyá válást kizáró okok közé sorolja, mivel a 14. életévét be nem töltött személy a törvényi vélelem folytán nem lehet bűncselekmény alanya. „Rendszerünkben az alannyá válást kizáró okok közé tartozik ezen túlmenően a kóros elmeállapot, illetve a kényszer és fenyegetés. Utóbbi két körülmény – amennyiben a büntethetőséget kizárja – nevezhető beszámítási képességet kizáró oknak is. Részünkről abból az okból használjuk «az alannyá válás kizáró okok»

¹⁸ BÉKÉS IMRE: *A gyermekkor*. In: HALÁSZ SÁNDOR (szerk.): *A Büntető Törvénykönyv Kommentárja*. Első kötet. Budapest, 1968. 134. p.

¹⁹ FÖLDVÁRI JÓZSEF: *Büntetőjog. Általános rész*. Budapest, 1975. 135–136. pp.

²⁰ NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2008. 163. p.

elnevezést, mert míg az alannyá válást mindhárom körülmény kizárja, a gyermekkor a beszámítási képességet nem minden esetben. Sok esetben előfordul ugyanis, hogy a 14. életévét be nem töltött gyermek is képes a cselekménye következményeinek a felismerésére, illetve az ennek megfelelő cselekvésre, mégsem büntethető.”²¹

III. A belátási képesség

A gyermekkorra vonatkozó szabályozás legproblematicusabb pontja a belátási képesség fogalma, illetve annak vizsgálata. A jogirodalomban ismert álláspontok egységesnek mondhatók abban, hogy a belátási képesség tartalmilag nem azonosítható a beszámítási képességgel. Abban azonban már eltérés mutatkozik, hogy a belátási képesség milyen képességet jelent.

Nagy Ferenc szerint a belátási képesség tartalmilag azért nem azonosítható a beszámítási képességgel, mivel „a belátási képességhez a következmények felismeréséhez szükséges képesség kívántatik meg, de a felismerésnek megfelelő akarati képesség egyértelműen nem törvényi feltétel, nem kell ezt megállapítani, ami a beszámítási képességhez egyébként nélkülözhetetlen.”²² Ez a megállapítás adódik a gyermekkorra és a kóros elmeállapotra vonatkozó törvényi rendelkezések egybevetéséből is.

Belovics Ervin „a fiatalok szellemi, értelmi fejlettségét” jelöli meg tartalmi elemként, melyhez csatlakozik Vaskuti András is.²³ Kónya István szerint „a belátási képességnek inkább a jogtörténeti előzményként felhozott értelmi, erkölcsi fejlettség felelhet meg.”²⁴ Ez a definíció már kiegészül az erkölcsi fejlettség fogalmával is.

Az ismertetett néhány jogirodalmi álláspont is jól mutatja, hogy nem mellőzhető a jövőben a belátási képesség tartalmi meghatározása, és a büntetőjog rendszerében történő elhelyezése. Ebben nyilvánvalóan segítséget nyújthat a jogtörténeti elemzés is, azt azonban mindenképpen célszerű szem előtt tartani, hogy egyetlen fogalom sem értelmezhető önmagában, a dogmatikai rendszerből kiragadva.

IV. Eljárásjogi kérdések a belátási képesség vizsgálatával kapcsolatban

A gyermekkorra vonatkozó anyagi jogi szabályozás változását nem követte a büntető eljárásjogi törvény szükséges módosítása, ebből adódóan több nyitott kérdés is maradt. A legalapvetőbb annak a megválaszolása, hogy a belátási képesség megállapítása bírói mérlegelés körébe tartozó jogkérdés-e, vagy szakértői kompetencia. A jogirodalomban eltérő véleményekkel találkozunk, a magunk részéről azzal az állásponttal értünk egyet, mely ezt szakkérdésnek tekintí. Bár a Be. a szakértő igénybevételének kötelező esetei

²¹ SÁNTHA FERENC: *A gyermekkor*. In: Horváth Tibor (szerk.): Magyar Büntetőjog Általános rész. Budapest, 2007. 202. p.

²² NAGY 2014, 132. p.

²³ VASKUTI ANDRÁS: *Az életkor és a fiatalokra vonatkozó rendelkezések az új Btk-ban*. Jogtudományi Közlöny 2015/4. 180. p.

²⁴ KÓNYA ISTVÁN: *A gyermekkor*. In: Kónya István (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. Budapest 2013. 97. p.

között nem nevesíti, a belátási képesség megítélése különleges szakértelmet igényel²⁵. A büntetőeljárásban az ügyész feladata a belátási képesség elkövetéskori meglétének bizonyítása. Álláspontunk szerint a vád megalapozottságának elengedhetetlen feltétele a szakértői vélemény beszerzése.

A belátási képesség gyakorlatban történő vizsgálata sem problémamentes. Az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet értelmében a 12-14 év közötti elkövetők elmeállapotának vizsgálatát két szakértő végzi, akik közül az egyiknek igazságügyi pszichiátria (igazságügyi elmeorvostan), a másiknak pedig igazságügyi orvostan vagy igazságügyi pszichiátria (igazságügyi elmeorvostan) képesítéssel kell rendelkeznie. Ha a terhelt beszámítható, a szakértő a belátási képességről is véleményt ad azzal, hogy a belátási képesség vizsgálatához a terhelt klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológiai vizsgálatát is el kell végezni. A beszámítási és belátási képességének vizsgálatához szakkonzultánsként gyermek- és ifjúsági pszichiátriai vagy ezzel egyenértékű szakvizsgálattal rendelkező és e képesítése tekintetében az egészségügyi dolgozók működési nyilvántartásában szereplő személyt kell igénybe venni. A rendelet értelmében a klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológiai vizsgálatot olyan szakértő végezheti, aki klinikai és mentálhigiéniai gyermek szakpszichológusi vagy ezzel egyenértékű szakvizsgálattal rendelkezik.

Elenyészően kevés azoknak a szakembereknek a száma, akik a jogszabályban előírt kompetenciával rendelkeznek. Ez elsősorban a gyermek pszichiáterek, illetve gyermek pszichológusok csekély számára vonatkozik, akiknek meghatározó szerepe van a belátási képesség megítélésénél. A jogszabály nem véletlenül írja elő kifejezetten a speciális végzettséggel rendelkező szakember igénybevételét, hiszen laikusként sem nehéz belátni, hogy egészen más vizsgálati módszerrel dolgozik egy felnőttel, illetve a gyermekekkel foglalkozó pszichológus.

A gyakorlatban tehát nem megfelelő képesítéssel (gyermek szakpszichológus helyett igazságügyi pszichológus) rendelkező szakemberek végzik a terhelt vizsgálatát és adnak véleményt a belátási képességről, amit a magunk részéről aggályosnak tartunk.

Az eljárási szabályoknak megfelelően a szakértő kirendelésére már nyomozati szakban sor kerül, a gyakorlati tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a nyomozó hatóság nem készült fel megfelelően a jogszabályi környezet változására, nem adekvát kérdéseket tesznek fel a szakértőnek. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy egyrészt a szakértő is választ ad a neki tévesen feltett és egyébként bírói kompetenciába tartozó kérdésekre, másrészt pedig a szakértők egy része nincs tisztában a belátási képesség fogalmával. Mindezt – a teljesség igénye nélkül – néhány gyakorlati esettel kívánjuk alátámasztani.

Az általunk vizsgált ügyekben az alábbi kérdések szerepeltek a szakértőt kirendelő határozatban: „A szakértő állapítsa meg, hogy a vizsgált személy a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett-e a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással és beszámítási képességgel. Amennyiben igen, úgy milyen formában és milyen fokban befolyásolta a cselekménye társadalomra veszélyes következményeinek felismerésében, illetve a felismerésének megfelelő cselekvésben? A szakértő tegyen

²⁵ A 2018. július 1-jén hatályba lépő büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 686. §-a a büntető anyagi jog szabályaihoz igazodva kötelezően előírja a tizenkettedik életévüket betöltött, de a tizennegyedik életévüket be nem töltő fiatalok esetében a belátási képesség vizsgálatát.

megállapítást arra vonatkozóan, hogy indokolt-e a gyanúsított kényszergyógykezelése. Állapítsa meg a szakértő, hogy S. Á.-ban az esemény tárgyát képező szituációban mely előzmény (konfliktus, szóváltás, stb.) válthatta ki azt a reakciót, amely a sértett bántalmazásához vezetett. Megállapítható-e szakértői módszerekkel, hogy a vizsgált személy esetlegesen önvédelemből vagy édesanyja védelmében követte el a bűncselekményt? A gyermek viselkedésében fellelhetők-e olyan személyiségfejlődését kórosan befolyásoló körülmények, amelyek alátámaszthatják, hogy a gyanúsított a terhére rótt bűncselekményt elkövethette.”

A fenti kérdésekre adott válaszok közül csak egyet emelünk ki, amely jól mutatja, hogy a szakértő sincs tisztában azzal, hogy a belátási képesség nem lehet korlátozott mértékű. A szakértői vélemény a vizsgált személynél a beszámítási képességét enyhe fokban korlátozó szintű figyelmi zavart állapított meg, és akként foglalt állást, hogy „mely következtében gyk. S. Á. a bűncselekmény elkövetésekor enyhe fokban korlátozottan rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátási és beszámítási képességgel.”

A belátási képesség vizsgálata során találkoztunk olyan szakértői véleménnyel is, amely megállapította, hogy „a gyermek szellemi-értelmi-erkölcsi fejlődése a kora átlagának megfelelőtől elmaradó, a vizsgált gyermekkorú enyhe fokú értelmi fogyatékosnak tekinthető. Erkölcsi, szellemi fejlődésében is több évnyi elmaradás észlelhető.” Ennek ellenére – indokolás nélkül – akként foglalt állást, hogy a terhelt rendelkezett a „cselekménye veszélyességének felismeréséhez” szükséges belátási képességgel.

Mindezen szakszerűtlen állásfoglalások megelőzése érdekében célszerű lenne egy szakmai protokoll kidolgozása, tekintettel arra, hogy az egyes szakértői véleményekben a belátási képesség tartalmi bizonytalansága tükröződik. Fontosnak tartjuk ezt azért is, mert a tizenkettő és tizennégy év közötti elkövetők büntetőjogi felelősségre vonása döntően a szakértői véleményeken, a szakértők lelkiismeretes munkáján múlik.